

Fortiden kaster skygger i Praha

103759

MENNESKERETTIGHETENE:

Representerer ufravikelige standpunkter på vegne av det enkelte menneske mot all vilkårlig statsmakt.

BERNT
HAGTVET

Spaltisten er forskningssjef ved Chr. Michelsens Institutt i Bergen og professor II i statsvitenskap ved UIO.

Praha.

— Tyskland er med ett ikke blitt alene med sitt fortidsproblem. Det etter-revolusjonære Tsjekkoslovakia har nå fått sitt. *Vergangenheitsbewältigung* kaller tyskerne det, med et ord som inneholder en interessant dobbeltbetydning. Å bemektige seg fortiden kan bety dels å fremstå med et fortolkningsmonopol (man underkaster historien sine begreper). Eller man kan forsones seg med historien, leve med den, utsones med den.

I Praha er disse dilemmaer nå blitt akutte. Landet vedtok 4. oktober 1991 en *lustrace* — lov for å holde oppgjør med folk som satt i sikkerhetspolitiet (StB, det tsjekkosllovakiske Stasi) og forvaltningen under det gamle regimet. Det kan dreie seg om ca. 140 000 mennesker bare i sikkerhetspolitiet.

Ordet *lustrace* betyr opprinnelig «gjennomlyse», men det har også betydningsnyanser i retning «son-offer» og «renselsesritual». Loven reiser viktige rettssikkerhetsproblemer og kan minne oss nordmenn om enkelte sider ved vårt eget rettsoppgjør etter 1945. De spørsmål loven gjør kritiske, er: Skal man dømme folk fordi de satt i enkelte stillinger, m.a.o. tilhørte enkelte kategorier, eller fordi de gjorde seg skyldige i konkrete handlinger? Loven kommer farlig

nær begreper som kollektiv skyld. Vil ikke dommer som brennemarker enkelte kategorier på forhånd gjøre vold på den hevdvunne regel om at man er uskyldig inntil det motsatte er bevist? Og kan man stole på Innenriksdepartementets arkiver? Er det så enkelt å kalle et menneske en angiver når man vet hvilket umenneskelig press mange av dem ble utsatt for av politiet?

Parallellen til Nazi-Tyskland melder seg. Så sier noen at det er forskjell på et regime som satt i mer enn 40 år og et åpenbart kriminelt regime som trakk Tyskland med seg i ruinene. Vaclav Havel var mot loven, men måtte kontrahere for å hindre politisk krise i landet. Han har satt fingeren på det virkelig ømme punkt: Er menneskerettighetsgarantier bare til bruk i kampen mot totalitære regimer? Når hverdagen kommer og prøven vendes mot de seirende — skal ikke de samme garantier dissidentene da kjempet for gjelde fremdeles? Selv overfor folk som fengslet dem?

Den moralske kapital Havel besitter må han nå bruke for å bringe denne loven bedre i samsvar med normal rettssikkerhetstenkning og menneskerettighetsrespekt. Det avgjørende trekk ved moderne menneskerettighetstenkning er dens *universelle* karakter. Menneskerettigheter representerer ufravikelige standarder på vegne av det enkelte menneske mot *all* vilkårlig statsmakt, uansett hvem som befolker regjeringskontorene. Det er paradoksalt at det nettopp er Tsjekkoslovakia som nå tiltrekker seg internasjonal oppmerksomhet gjennom sin *lustrace*-lov. Tsjekkoslovakia som gjennom sin fløyels-revolusjon satte et mønster for hvordan vilkårlig statsmakt skulle avkles og avvikles. *All* vilkårlig statsmakt.

Bernt Hagtvet